

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“Корекція мовлення у дошкільників з порушеннями зору та мовлення
засобами логоритміки”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL2-M22z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Христина ГУЛЬОВАТА

Керівник:

Олена МІЛЕВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

Мар'яна БУЙНЯК,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	8
1.1. Характеристика психофізичного розвитку дітей з порушеннями зору....	8
1.2. Особливості розвитку мовлення у дошкільників з порушеннями зору.....	13
1.3. Методичні аспекти логопедичної роботи з дошкільниками з порушеннями зору.....	22
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РИТМІЧНОГО БАЗИСУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	32
2.1. Розроблення методики констатувального дослідження.....	32
2.2. Проведення констатувального дослідження та аналіз отриманих результатів.....	39
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛОГОРИТМІЧНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	54
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний освітній простір в Україні означений посиленою увагою суспільства до якості надання освітніх послуг дитячому населенню. Потужні реформації в дошкільній та шкільній освіті, які відображаються в удосконаленні законодавчої бази, оновленні програмного забезпечення та методичних матеріалів, впровадженні нових освітніх моделей, обумовлюють пошук нових шляхів підвищення її ефективності. Дошкільна освіта, як перша освітня ланка, потребує постійної модернізації змісту. Адже від цього залежить навчальний і соціальний потенціал майбутніх школярів.

Окремим напрямком вдосконалення освітнього простору в державі є розв'язання питань забезпечення якісної та доступної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема для дошкільників з обмеженими можливостями зору.

Проблеми психо-соціального розвитку дітей з порушеннями зору та проблеми організації процесу навчання і виховання цих дітей досліджували чимало вітчизняних науковців, зокрема: І. Гудим, Т. Дегтяренко, Л. Вавіна, В. Кобильченко, С. Кондратенко, Т. Костенко, Ю. Бондаренко (Картава), С. Федоренко, Л. Нафікова, Л. Тичина, Т. Пічугіна, В. Ремажевська, С. Чупахіна, І. Белінська, Н. Бабич та ін., закордонні вчені: V. Bishop, D. Warren, S. Fraiberg, N. Dale, V. Tadic, L. Pring та багато інших.

Увага дослідників була спрямована на особливості загального розвитку дітей з зоровими обмеженнями (праці В. Кобильченко, О. Легкий, О. Таран, Є. Синьової, С. Федоренко, N. Dale, M. Norris, D. Warren та ін.), на специфіку їхньої практичної та навчальної діяльності (праці І. Гудим, С. Чупахіної, Т. Семенишеної, Л. Вавіна, В. Тарасун, Т.Костенко, V. Bishop та ін.), на своєрідність сприймання простору та просторового орієнтування (праці С. Кондратенко, S. Bryson, A. Wainwright-Sharp та ін.), на виявлення труднощів

комунікації та порушень мовлення у цих дітей, а також на методики подолання таких недоліків (праці В. Вавіної, Т. Дегтяренко, І. Некрасової, С. Покутнєвої, В. Ремажевської, Т. Семенишеної, С. Федоренко та ін.).

Окремим результатом наукових розвідок є виявлення впливу зорових порушень виразного ступеня на розвиток у дітей мовлення і комунікації загалом. Науковці дослідили, що патологія зору часто поєднується з порушеннями фонетичного, фонетико-фонематичного, лексико-граматичного характеру (праці Т. Свиридюк, Л. Коломієць, Л. Чорних) і значною мірою обумовлює труднощі соціальної комунікації (С. Кондратенко, Н. Бабич, Т. Костенко), спричиняє комунікативну напруженість, яка деформує міжособистісні стосунки.

Аналіз наукових досліджень, присвячених мовленнєвому онтогенезу дітей з патологією зору [1; 5; 8; 18; 31; 32] показав, що процес формування мовлення у таких дітей відбувається в більш складних умовах, порівняно з дітьми із збереженим зором. Так, фонетичні порушення у дошкільників з порушеннями зору пов'язані з недоліками становлення бінокулярного зору у віці немовляти та труднощами фіксації погляду на обличчі дорослого, який артикулює звуки; фонематичні порушення є наслідком нечітких акустичних узагальнень у зв'язку з неточними артикуляційними кінестезіями; лексичні порушення пов'язані з особливостями візуального сприймання навколишнього і оптико-просторового орієнтування.

Спільною думкою дослідників є те, що соціалізація дітей з порушеннями зору та мовлення, відбувається своєрідно, що призводить до порушень зв'язків із соціумом. Дитина не в змозі повноцінно спілкуватись з однолітками та дорослими, що призводить до порушення сприймання і засвоєння нею соціальних норм.

Разом з цим, для дітей зі складними порушеннями зору є важливим стан дрібної моторики (пальцевого праксису) для вивчення предметів навколишнього. І. Белінська, В. Ковиліна, С. Кондратенко зазначають, що корекційно-розвивальний супровід дошкільників з порушеннями зору в ЗДО

повинен передбачати не тільки стимуляцію комунікативності, пізнавальної діяльності, а й рухової активності на рівнях загальної, дрібної моторики та артикуляційної.

В цьому зв'язку, значущою корекційною методикою є логоритміка, яка ґрупується на ідеях використання рухів тіла та моторики для покращення мовлення і розвитку комунікативних навичок. Основні принципи методики логоритміки для дітей із порушеннями зору включають слухову стимуляцію, дотикову взаємодію, рухову активність, використання об'єктів і іграшок, а також спільні ігри та вправи (Ю. Бондаренко, А. Андрасян). Зважаючи на вище викладене, тема дослідження «Корекція мовлення у дошкільників з порушеннями зору та мовлення засобами логоритміки» є актуальною.

Мета дослідження: розробити методичне забезпечення для корекції порушень мовлення у дошкільників з порушеннями зору засобами логоритміки.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати науково-методичну літературу з теми дослідження; охарактеризувати порушення мовлення у дітей зі зниженим зором, описати методичні підходи в корекції цих порушень, проаналізувати корекційні можливості логоритміки в аспекті дослідження;

2. Експериментальним шляхом дослідити особливості сприймання музично-ритмічних малюнків, моторного і мовленнєвого ритмів у дітей з порушеннями зору;

3. Розробити і апробувати методичне забезпечення з використання логopedичної ритміки для корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку з порушеннями зору.

Об'єкт дослідження: корекція мовлення у дошкільників з порушеннями зору.

Предмет дослідження: методичне забезпечення з корекції порушень мовлення у дошкільників з порушеннями зору засобами логоритміки.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань були використанні наступні методи:

теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних джерел,

емпіричні: вивчення супровідної документації; спостереження за дітьми під час занять логопедичною ритмікою; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний);

математико-статистичні: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Теоретико-методологічна основа дослідження: психолого-педагогічні концепції особистісно-орієнтованого і діяльнісного підходів у навчанні (І. Бех, В. Кремень, М. Савченко, І. Якиманська), корекційної спрямованості навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами (О. Глоба, Е. Данілавічюте, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Мартиненко, І. Омельченко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Соботович, О. Таранченко, М. Шеремет); дослідження у галузі спеціальної психології та корекційної педагогіки, спрямовані на вивчення особливостей розвитку та корекції мовленнєвої сфери особистості у дітей зі зниженим зором (І. Гудим, О. Литвак, В. Ремажевська, Т. Семенишина, Є. Синьова, С. Федоренко, та ін.); дослідження особливостей просторового розвитку та формування рухових якостей у дітей зі зниженим зором (С. Кондратенко, В. Ковиліна); положення про корекційно-розвивальний вплив музики і музичного мистецтва на розвиток дітей з порушеннями зору (А. Андрасян, Ю. Бондаренко, Н. Квітка І. Гудим, Л. Нафікова, С. Федоренко).

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Доповнено наукові відомості про особливості корекційної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями зору і мовленням; уточнено методи використання логопедичної ритміки для корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку з порушеннями зору і мовленням. В ході дослідження була удосконалена та деталізована методика застосування логопедичної ритміки,

включаючи в себе послідовність проведення занять, конкретні завдання та зміст таких занять. Це дозволило покращити ефективність корекційних заходів та забезпечити більш виразний позитивний вплив на мовленнєвий розвиток дітей; систематизовано отримані результати корекційних занять. Дослідження було спрямовано на збір, аналіз та систематизацію якісних та кількісних даних, що стосуються покращення мовленнєвих навичок дітей з порушеннями зору і мовленням після застосування методики логопедичної ритміки. Це дозволяє підтвердити наукову новизну результатів та надати об'єктивні дані про ефективність цього методу.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблено завдання для дослідження стану сформованості музично-ритмічних вмінь та стану сформованості розвитку загальної та дрібної моторики. Систематизовано комплекс вправ для корекції орієнтування в просторі та розвитку координаційних аспектів, комплекс музично-дидактичних ігор для дітей з порушенням зору та мовлення; програму формування комунікативних навичок у структурі комунікативного потенціалу дітей. Сформовані методичні рекомендації щодо корекції рухових якостей дітей з порушенням зору.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Комунального закладу Львівської обласної ради «Навчально-реабілітаційний центр Левеня». Дослідженням було охоплено 20 дітей молодшого дошкільного віку, з них 8 дітей з нормотиповим розвитком, та 12 дітей з порушеннями зору та мовлення.

Апробація дослідження проводилося на базі Комунального закладу Львівської обласної ради «Навчально-реабілітаційний центр Левеня».

Результати дослідження відображені в 1 публікації.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (64 найменувань). В роботі вміщено 4 таблиць, 9 рисунків. Основний зміст роботи викладено на 65 сторінках.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного нами дослідження зроблено наступні висновки і узагальнення.

1. Діти з порушеннями зору мають особливості психофізичного розвитку. Виявлено, що їхня поведінка в суспільстві визначається рядом характеристик, яким притаманно низька комунікативна активність, інтровертованість та трива. Ці особистісні риси є результатом взаємодії психічних та соціальних чинників, таких як рівень розвитку комунікативних навичок та індивідуально-психічний стан. Це впливає на когнітивні, моторні та соціально-емоційні аспекти їхнього розвитку. Обмежений доступ до візуального середовища може мати вплив на розвиток інших сенсорних систем. Створюючи необхідність в комплексному підході до корекційної роботи, зокрема, врахування впливу порушень зору на інші аспекти розвитку.

Мовлення для дітей із порушеннями зору виявляється ключовим для спілкування, але вони мають труднощі у виразних невербальних аспектах. Порушення зору ускладнює спроможність адекватно орієнтуватися на співрозмовника під час спілкування, про що свідчать обмежена ініціативність у діалозі та використання простої мови. Що спричиняє затримку у здатності адаптуватися до соціальних ситуацій та усвідомленню норм, що часто є важливим елементом соціалізації. Це може впливати на розвиток самооцінки та викликати відчуття відчуженості. Однак діти з порушенням зору часто компенсують розвиненою слуховою пам'яттю та уявою, що підтримує розвиток мовленнєвої та комунікативної компетенції. Активне слухання та взаємодія з мовою сприяють розвитку мовленнєвої та комунікативної компетенції у слабозорих та незрячих дітей.

2. Підтверджено, що порушеннями зору впливає на розвиток мовлення, сприйняття та розуміння мови. Ці діти можуть демонструвати неправильну артикуляцію певних звуків чи їх заміну. Стикаються з труднощами у координації рухів артикуляційних органів, що впливає на

правильність вимови звуків та слів. У деяких випадках, діти з порушеннями зору можуть мати низький м'язовий тонус артикуляційних м'язів, що ускладнює виконання точних рухів для коректної вимови.

Логопедична робота з дітьми з порушенням зору в дошкільному віці вимагає спеціальної уваги та адаптації. Взаємодія логопеда з дітьми повинна бути спрямована на стимулювання та корекцію мовленнєвого розвитку в умовах візуальних обмежень. Важливо зазначити, що ефективність логопедичної роботи залежить від індивідуального підходу та врахування психофізичного розвитку дитини.

3. Виявлено, що у дітей із порушеннями зору спостерігається низька сформованість музично-ритмічних вмінь порівняно з їхніми нормотиповими ровесниками. Це виявляється обмеженням у вільності пересування та виражанні ритмічних навичок, особливо під час рухово-ритмічних завдань.

У сфері розвитку загальної та дрібної моторики діти із порушеннями зору виявляють себе менш самостійно та активно порівняно із дітьми з нормотиповим розвитком. Тому помітні труднощі у виконанні завдань, пов'язаних із вербально-ритмічними вміннями, рухово-ритмічними навичками та грою на музичних інструментах.

Розвиток сенсо-моторних навичок у дітей із порушеннями зору, дає можливість їм краще розуміти світ навколо, формувати просторову свідомість та взаємодіяти з оточуючими. Запропоновані вправи спрямовані не лише на розвиток фізичних навичок, а й на підтримку мовленнєвих та комунікативних вмінь, які є важливими для дітей із зоровими обмеженнями.

Усе це свідчить про те, що інтерактивні методи гри та вправ виявляються ефективними засобами для розвитку дітей із порушеннями зору. Ці підходи дозволяють адаптувати вправи для покращення фізичного, соціального та когнітивного розвитку цієї категорії дітей.

Важливо інтегрувати підходи до розвитку дітей із порушеннями зору, спрямовуючи на формування різних аспектів їхнього фізичного, соціального

та когнітивного розвитку. Використання інноваційних методик, таких як логоритміка, сприяє гармонійному розвитку мовлення та рухових навичок.

4. Логоритміка, як інноваційний підхід у корекції мовленнєвих порушень у дітей із порушеннями зору, є ефективною методикою. Цей метод базується на використанні логопедичних вправ, які інтегрують рухові дії та висловлювання, створюючи візуальні та звукові асоціації для кращого розуміння мовленнєвих структур.

Логоритміка дозволяє дітям із порушеннями зору відчувати та розуміти ритм, інтонацію, темп мовлення через активні рухи та візуальні сигнали. Це особливо важливо для формування мовленнєвих навичок, оскільки такий підхід надає додаткових засобів сприйняття мовної інформації.

Крім того, ця методика враховує індивідуальні особливості дитини, дозволяючи адаптувати вправи до її потреб та темпу розвитку. Що сприяє покращенню комунікативних навичок, розширенню словникового запасу та збагаченню мовленнєвого досвіду дітей із зниженим зором.

Отже, впровадження логоритміки в корекційну роботу з дітьми, які мають порушення зору, виявляється значущим кроком у наданні їм повноцінних можливостей для розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок, сприяючи їхньому успішному взаємодії з навколишнім середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н.М. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. Автореф. дис.... канд.пед.наук : 13.00.03. НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. Київ, 2016. 20 с.
2. Барінов Ю. Лікування дітей з ретинопатією недоношених. *Медстандарт.net*. 2009. URL:<http://medstandart.net/browse/3570>
3. Белінська І. А. Основні підходи у корекційно-розвивальній роботі з дітьми дошкільного віку з деприваціями зору в дошкільному віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць. 2011. Вип.13. Ч.3. С. 23–30.
4. Березіна О.М., Павловська Т.О. Мовні ігри та забави. Методичний посібник. Тернопіль: МП "Мальва-ОСО", 1999. с. 103.
5. Белова О.Б. Теоретичне обґрунтування мовленнєвої готовності до школи дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2021. С.89–98.
6. Брушневська Ірина. "Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення". *Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*. URL:<https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9272/1/Conformities%20to%20Law%20of%20Development.pdf>
7. Вавіна Л. С., Гудим І. М., Кондратенко С. В., Довгопола К. С., Нафікова Л. А. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Частина І. Науково-методичний посібник. Київ. Педагогічна думка, 2012. - 136 с.
8. Вавіна Л.С. Розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників з порушеннями зору : навч.-метод. посібн. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2015. 127 с.

9. Вавіна Л.С. Науково-методичні засади дошкільного навчання дітей з порушеннями зору: *Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки*. 2010. с. 6-18 URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5779>
10. Войтко В. Корекційно-розвиткова робота з учнями з порушеннями зору в умовах інклюзивної освіти : навч.-метод. посібн. Кропивницький: КЗ КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2021. 104 с.
11. Воловик Н.І. Формування координаційних умінь дітей 4-5-річного віку з функціональними порушеннями зору в дошкільних навчальних закладах. Автореф. дис.... канд.пед.наук : 13.00.02 НПУ, Ін-т фізичного виховання і спорту. Київ, 2008. 24 с.
12. Гребенюк Т.М., Сасіна І.О., Тімакова Ю.В. Медико-педагогічка корекція зорового сприймання у дошкільників з вадами зору: Навчальний посібник. Київ : НПУ ім. Драгоманова, 2008.147 с.
13. Гудим І.М. Концептуальні підходи до організації психолого-педагогічного супроводу дітей раннього віку з глибокими порушеннями зору. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 2. С.22–26.
14. Гудим І.М. Корекційно-розвивальна програма формування невербальних засобів спілкування у дошкільників з порушеннями зору. *Дефектологія*. 2008. №1. С. 3–10.
15. Гудим І.М. Напрями сенсорної інтеграції дошкільників з порушеннями зору. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2001. № 4. С.2–5.
16. Дегтяренко Т.М., Вавіна Л.С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами. Суми : Університетська книга, 2008. 216 с.
17. Ілляшенко Т.Д., Обухівська А.Г. Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Київ: «Ніка-центр», 2003. 68 с.
18. Іщенко Н.В. Особливості формування мовленнєвих навичок дітей з вадами зору. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*, № 54, 2018р. с.88-92.

19. Картава Ю.А. Корекційна спрямованість музичного виховання дітей дошкільного віку з глибокими порушеннями зору. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. с.

20. Картава Ю.А. Теоретико-методичні засади музично-ритмічного виховання дошкільників із порушеннями зору: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2014. с. 38

21. Картушина М.Ю. Логоритмічні заняття в дитячому садку. Методичний посібник. Москва: Творчий центр "Сфера", 2004. с. 186

22. Кобильченко В. Вплив факторів ризику на розвиток дошкільника із порушеннями зору. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 3. С.18–26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2015_3_4

23. Ковиліна В.Г. Корекція рухових якостей дітей середнього дошкільного віку з порушенням зору. Дис... канд. пед. Наук; спеці. 13.00.03 – корекційна педагогіка. ПДПУ імені К.Д. Ушинського (м. Одеса), Одеса, 2004

24. Ковиліна В.Г. Фізичний розвиток дітей з порушенням зору. *Дефектологія*. Вип 1. 2004 р. С. 40–42.

25. Кондратенко С.В. Формування навичок просторового орієнтування у незрячих дітей дошкільного віку : методичні рекомендації. Київ : ІСПП НАПН України, 2014. 61 с.

26. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2010. с. 293

27. Костенко Т.М., Гудим І.М. Навчання дітей з порушеннями зору : навч.-метод. посібник. Харків : «Ранок», 2019. 184 с.

28. Костенко Т.М., Гудим І.М., Легкий О.М., Кондратенко С.В. Особливості стандартизації змісту освіти дітей з порушеннями зору : навч.-метод. посібн. Київ: ФОП Симоненко О.І. 2019. 118 с.

29. Кузейко О. Й. Навчальний посібник Корекційна педагогіка. Тифлопедагогіка як наука. Івано-Франківськ, 2020. ст. 67-75

30. Лісова Л.І. Логоритміка з методикою : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006» 2018. 132 с

31. Логопедично-реабілітаційний супровід дітей із порушеннями психофізичного розвитку : Монографія / [А.І. Кравченко, Л.В. Мороз, Л. Л. Стахова, О.В. Ласточкіна, К. О. Зелінська-Любченко, І. В. Кравченко] ; за ред. А. І. Кравченка. Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. 288 с.

32. Маркова, Л.В., Козак, В.М. Психологічні особливості дітей дошкільного віку з порушенням зору та мовлення. Психолого-педагогічні проблеми дошкільної освіти, № 26. 2019р. с.98-104.

33. Морозова О.В. Розвиток мовлення дітей з порушенням зору у дошкільному віці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Т. 12, № 2. 2017. с. 110-114.

34. Некрасова І.М. *Психологічні особливості комунікативної сфери слабозорих дошкільників з афективною поведінкою* : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.08; Ін-т дефектології АПН України. Київ. 2002. 20 с.

35. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Ч.1. Навч.-метод. посібн./авт. Вавіна Л.С., Гудим І.М., Кондратенко С.В., Довгопола К.С., Нафікова Л.А. Київ: Педагогічна думка, 2012. 136 с.

36. Паламар О. Психологічні основи корекційно-компенсаторної роботи при вивченні природознавства дітьми з порушеннями зору. *Psychological journal*. Вип.8 (18). 2018. С. 131–143.

37. Паласевич І. Корекційно-реабілітаційна робота ДНЗ з дітьми, що мають порушення зору. *Людинознавчі студії. Випуск двадцять дев'ятий. Педагогіка*. 2014. С. 137–147.

38. Платонова О.Г. Особливості розвитку дітей із порушеннями зору. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”*. 2019. №17. С. 90–93.

39. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / За ред.. В.І. Бондаря, Л.С. Вавіної, В.В. Тарасун. Київ : 2008. с. 284

40. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Навчальний посібник. 3-тє видання, перероблене та доповнене. Київ: Академія, 2017. с. 366.

41. Сергєєва М.О. Деякі аспекти музично-терапевтичних занять з дошкільниками в освітньому процесі ЗДО. Дошкільна освіта в Україні та зарубіжжі : досвід, традиції, інновації. *Збірник наукових праць*. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. С.69–72.

42. Синьова Є. П., Федорченко С.В. Тифлопедагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. с. 325

43. Синьова, Є.П. Тифлопсихологія. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2004. с. 213.

44. Сіроткіна Т.В. Організаційно-педагогічні умови корекції фізичного розвитку слабозорих учнів початкової школи: дис... канд. пед. наук; спец. 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ : ІСПП НАПН України, 2015.

45. Соботович Е. Ф. "Мовленнєвий розвиток дітей та шляхи його корекції (діти з порушеннями інтелекту та моторною алалією)". Москва. *Класичний Стиль*. 2003. с.160

46. Тичина К.О., Кібальна Н.М. Формування артикуляційного праксису у дітей дошкільного віку з порушеннями зору та мовлення. *Сучасний світ і незрячі: освіта, професійне становлення і соціальна взаємодія* : матеріали ІХ Міжнар. наук-практ.конф. (24-26 вересня 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 172–175.

47. Тичина К.О., Музика В.С. Формування конструктивного праксису у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та мовлення засобами Lego-конструювання. *Сучасний світ і незрячі: освіта, професійне становлення і соціальна взаємодія* : матеріали ІХ Міжнар. наук-практ.конф. (24-26 вересня 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 175–177.

48. Трофименко Л. І. "Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями".

URL:<https://lib.iitta.gov.ua/713055/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1>

[%82%D1%8F %D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf](#)

49. Харченко Т.Г., Підлужна Т.О. "Дослідження особливостей самооцінки дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня". *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*, 2019. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/6733/1/ilovepdf_com-188-192.pdf

50. Чернишова І.В. Логопедична ритміка як засіб підвищення ефективності виховно-освітнього процесу в дитячому садку. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Вип. 118. 2012. с. 106-109.

51. Чупахіна С., Малецька А. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з вадами зору: підготовка до школи. *Освітній простір України*. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/323732412_Osoblivosti_rozvitku_ditej_doskilnogo_viku_z_vadami_zoru_pidgotovka_do_skoli

52. Шеремет М. К., Тарасун В. В., Конопляста С. Ю., Кондратенко В. О., Чередніченко Н. В. Логопедія. Підручник. Київ. Видавничий Дім "Слово", 2010. с. 376

53. Якуба А. М. "Психологічні особливості комунікативної сфери дітей з вадами зору". *Науковий часопис. Спеціальна психологія*. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17181/Yakuba.pdf?sequence=1>

54. Bishop, V. (1996). *Teaching visually impaired children*. Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher. URL : <https://eric.ed.gov/?id=ED488696>

55. Brouwer, K. K., Gordon-Pershey, M., Stransky, M. Speech, Language, and Literacy in Children With Visual Impairments: The National Survey of Children's Health. *Communication Disorders Quarterly* URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/15257401231184419>

56. Coplan, J. Normal Speech and Language Development: An Overview. ResearchGate. URL:

<https://www.researchgate.net/publication/15459170> Normal Speech and Language Development An Overview дата останнього звернення 10.09.2023

57. Dale, N. J., Tadic, V., & Pring, L. Attentional processes in young children with congenital visual impairment. *British Journal of Developmental Psychology*.

2009. [URL: <https://www.researchgate.net/publication/40485341> Attentional processes in young children with congenital visual impairment

58. Fraiberg, S. (1972). Separation Crisis in Two Blind Children. *Psychoanalytic Study of the Child*. № 26. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/5163232/>

59. Lieberman L.J., Lepore Monica., Lepore-Stevens Maria, Ball L. (2019) Physical Education for Children with Visual Impairment or Blindness. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 90:1, 30-38. URL : <https://www.researchgate.net/publication/329749564> Physical Education for Children with Visual Impairment or Blindness

60. Martaća, V. I., Vučinić, V. J., Anđelković, M. M., Vladislavljević, Z. G. Karakteristike interakcije roditelja i dece s oštećenjem vida predškolskog uzrasta. SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA. [URL: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-7367/2020/1452-73672004213M.pdf>

61. Nigmatullina, I. A., Kurbanova, A. T. Features Of Verbal Communication Of Primary School Students With Visual Impairment. *European Proceedings Teacher Education*. URL: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2018.09.44> .

62. The Vision Council. The Vision Council's Vision Problems in the US: Prevalence of Adult Vision Impairment and Age-Related Eye Disease in America. URL: <https://www.thevisioncouncil.org/sites/default/files/VC%20Vision%20Problems%20in%20the%20U.S.%202020.pdf>

63. Wainwright-Sharp, A., & Bryson, S. E. (1993). Visual orienting deficits in high-functioning people with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 23(1). P. 1–13

64. Warren, D. H. (1977). *Blindness and Early Childhood Development*. New-York : American Foundation for the blind. Inc., P. 179–201.